

نیازهای آموزشی معلمان، دانش آموزان و برنامه ریزان در برنامه های درسی هنر آموزش و پرورش دوره ابتدایی

حسن شرفی*

چکیده

پژوهش، طراحی، اجرا و ارزشیابی از مؤلفه های بهبود کیفیت در فعالیت ها و محتوای برنامه های درسی است که راز اثربخشی برنامه درسی، اهمیت دادن به آن هاست. برنامه درسی هنر در صورتی با موفقیت اجرا می شود که وابستگی تنگاتنگی با این عوامل داشته باشد. اگر بهترین فعالیت ها و محتوای جدید برنامه های درسی هنر را طراحی کنیم، چنانچه به راهبردها و پشتیبانی های اجرایی آن نیندیشیم، از اثربخشی آن کاسته خواهد شد. ضروری است به منظور رفع احتیاجات دانش آموزان، معلمان و برنامه ریزان درسی هنر به موارد زیر توجه شود:

- ۱- احیای فضاهای نه چندان قابل استفاده برای به نمایش گذاشتن آثار هنری دانش آموزان (با رعایت مسائل فنی و ایمنی)؛
- ۲- برگزاری کلاس های آموزشی ضمن خدمت یا کارگاه های آموزشی هنر؛
- ۳- دسترسی به کتاب های کمک آموزشی و درسی متناسب با متن برنامه درسی هنر برای معلمان؛
- ۴- ایجاد زمینه برای نوآوری و انجام فعالیت های آموزشی خلاق دانش آموزان و معلمان از طریق طراحی و اجرای برنامه درسی هنر مبتنی بر رویکردهای آموزش هنر؛
- ۵- ایجاد زمینه برای انجام دادن فعالیت های هنری به صورت گروهی (در قالب یک طرح) و امکان یادگیری مشارکتی دانش آموزان؛

۶. کتاب درسی هنر که مبتنی بر راهنمای برنامه درسی هنر است، ابزاری برای تحریک، جهت دادن و شکوفایی استعداد های دانش آموزان است که مسئول اجرا و پیشرفت آن دست اندرکاران امور آموزشی و پرورشی و همچنین آموزگاران هستند. در این نوشتار، با مقایسه برنامه های درسی هنر در گذشته و امروز، موارد نیاز و توجه در طراحی، تدوین و اجرای برنامه های درسی و تألیف کتاب های درسی هنر دوره ابتدایی مشخص شده است. **واژه های کلیدی:** برنامه درسی هنر، نیازهای آموزشی، دوره ابتدایی.

مقدمه

تربیت کوششی هدف دار است. معلم و برنامه ریزان درسی می دانند چه می خواهند و کجا می روند؛ پس مستلزم طرح و نقشه راهنما و کاربردی مناسب است. یکی از کوشش های هدف دار در تعلیم و تربیت که می تواند وسیله ای برای بهتر تعلیم یافتن، بیداری ذوق و شکوفایی استعدادها، تربیت حس زیبایی شناسی، شکل گیری شخصیت سالم و متعادل باشد، درس هنر است [اسپادک، ۱۳۶۸، ص ۳] که از "اصول اساسی آموزش و پرورش در دوره ابتدایی به شمار می آید." [شکوهی، ۱۳۶۳، ص ۱۶۶]. فرصتی که موجب ارضای نیازهای شناختی، عاطفی، اجتماعی، روانی - حرکتی و زیبایی شناسی کودکان دبستانی

تعلیم و تربیت مجموعه منظمی از اعمال و رفتار است که معلم از آن آگاهی دارد و برای رسیدن به هدف با ارزشی، از میان اعمال و رفتار سودمند برمی گزیند؛ بنابراین، باید متوجه هدفی باشد. معلم نباید اقداماتی انجام دهد که عواقب تربیتی آن برایش معلوم نیست؛ همچنین برنامه ریزان درسی می بایست زمانی به تهیه نقشه راهنمای برنامه درسی و تألیف کتب پردازند که بدانند به کدام هدف می خواهند برسند، و از دانش آموزان انتظار دارند دارای چه ویژگی هایی بشوند و سرانجام نقشه کاربردی آنان چیست؟ بدین ترتیب، به جز مرحله آزمایشی نباید اقدامی بکنند تا ببینند چه خواهد شد؛ از این رو، تعلیم و

می شود، زنگ هنر است [بارو، ۱۳۷۳]. فعالیت های سازنده و خلاقانه آن ها در سایه پاسخگویی به این نیازهاست که مشاهده می شود. همه سخن این است که دانش آموزان دوره ابتدایی برای پاسخگویی به نیازهای اساسی خود، در اجرای فعالیت ها و محتوای برنامه درسی هنر باید بیندیشند^۱ و بسازند^۲.

بیان مسئله

در این نوشتار، می خواهیم نشان دهیم که هر چقدر در فعالیت ها و محتوای برنامه های درسی هنر، دانش آموزان را به این درس هنر علاقه مندتر کنیم، احساس خوشحالی و نشاط آن ها را در انجام دادن فعالیت های هنری برانگیزانیم، تدریس این درس را با ذوق و شوق در کلاس انجام دهیم، ترس و نگرانی از انجام دادن کارهای هنری را از آن ها دور سازیم، تعاون و باهم کارکردن را در دانش آموزان تقویت نماییم، ارتباط صمیمانه با شاگردان داشته باشیم، امکان فعالیت و احساس توانایی و موفقیت در انجام دادن فعالیت های هنری، و امکان ارزیابی از سوی دیگران و همچنین خود ارزیابی را در دانش آموزان ایجاد کنیم (رویکرد تولید هنری)، به تدریس برنامه مدون کتاب هنر پردازیم (رویکرد تاریخ هنر) مقدمات فکر کردن و خلاقیت را برای آن ها فراهم آوریم، امکانات و شرایط لازم را در کلاس به وجود آوریم، نگاه و دقت شاگردان را به فعالیت های هنری در کتاب و کلاس مشتاقانه دعوت کنیم، زمینه ایجاد خلق آثار هنری زیبایی را به وسیله آن ها مهیا سازیم (رویکرد تولید هنری)، و سرانجام برای دانش آموزان امکان به نمایش گذاشتن دست ساخته هایشان را فراهم سازیم (رویکرد زیبایی شناسی)، نخستین گام های اساسی را در جهت پاسخگویی به نیازهای شناختی، عاطفی، اجتماعی، روانی - حرکتی و زیبایی شناسی حاصل از اجرای فعالیت ها و محتوای برنامه های درسی هنر برداشته ایم.

اهداف تحقیق

- آگاهی از میزان مطابقت اجرای فعالیت ها و محتوای برنامه های درسی هنر دوره ابتدایی با نیازهای اساسی دانش آموزان؛
- آشنایی با نیازهای آموزشی معلمان در درس هنر؛
- امکان تقویت و اجرای فعالیت ها و محتوای کتاب های هنر براساس حقایق و اطلاعات به دست آمده و عرضه پیشنهادها لازم؛

- توجه دادن معاونت ها و سازمان های امر کاربست راهنمای برنامه درسی هنر، مانند معاونت برنامه ریزی و تأمین نیروی انسانی، معاونت آموزش و پرورش عمومی و امور تربیتی، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی و سازمان آموزش و پرورش استان ها به اجرای برنامه های درسی هنر (هدف تکمیلی نوشتار)؛

- بررسی فعالیت ها و محتوای برنامه ها و کتاب های درسی هنر گذشته و حال به منظور شناسایی نیازهای برنامه ریزان درسی در طراحی، تدوین برنامه های درسی و تألیف کتاب های درسی هنر (هدف تکمیلی نوشتار).

سؤال های تحقیق

- در اجرای فعالیت ها و محتوای برنامه های درسی هنر دوره ابتدایی تا چه میزان به نیازهای (عاطفی، اجتماعی، شناختی، روانی، حرکتی و زیبایی شناسی) دانش آموزان پایه های چهارم و پنجم توجه شده است؟
- آیا معلمان با اهداف آموزشی درس هنر، فعالیت ها و محتوای کتاب هنر آشنایی دارند و احساس موفقیت می کنند؟
- راه های تقویت اجرای فعالیت ها و محتوای برنامه های درسی هنر کدام است؟
- معاونت ها و سازمان های اجرایی آموزش و پرورش برای کاربست و اجرای راهنمای برنامه درسی هنر باید چه کار کنند؟ (سؤال تکمیلی نوشتار)
- نتایج مقایسه برنامه های درسی هنر گذشته و حال با تأکید بر نیازهای برنامه ریزان درسی در طراحی و تدوین برنامه های درسی و تألیف کتاب های درسی هنر چیست؟ (سؤال تکمیلی نوشتار)

جامعه آماری، حجم نمونه و روش آن

جامعه آماری، دانش آموزان دختر و پسر کلاس های چهارم و پنجم ابتدایی و معلمان آن ها هستند که در سال تحصیلی ۷۳ - ۷۴ در مدارس نواحی آموزشی شهر مشهد به تحصیل و تدریس مشغول بوده اند.
برای نمونه گیری، از روش دومرحله ای استفاده شده است. ابتدا از هر یک از نواحی آموزشی یک دبستان پسرانه و یک دبستان دخترانه به صورت تصادفی انتخاب، سپس ۲۰ درصد دانش آموزان کلاس های چهارم و پنجم برای پاسخ به پرسش نامه برگزیده شده است.
دانش آموزان پسر و دختر چهارم و پنجم به ترتیب ۱۷۰ و

۱۵۶ نفر و معلمان زن و مرد، هر یک ۳۰ نفر برای نمونه انتخاب شدند. روش تحقیق در این پژوهش، توصیفی و پیمایشی است.

روش‌های آماری

داده‌ها و اطلاعات اولیه با استفاده از پرسش‌نامه جمع‌آوری شده، سپس فراوانی و درصد پاسخ‌هایی که دانش‌آموزان دختر و پسر کلاس‌های چهارم و پنجم ابتدایی و معلمان آن‌ها به هر یک از درجه‌های سؤال‌ها داده‌اند با استفاده از آزمون T و با کمک نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل شده است.

احتیاجات اساسی دانش‌آموزان

نیازها و شرایط عمومی دانش‌آموزان، عامل اصلی انتخاب و سازمان‌دهی فعالیت‌ها و محتوای برنامه‌های درسی‌ای است که از خلال آن به ویژگی‌های مربوط به ارضای هر یک از نیازها امکان ظهور می‌دهد و موجب خلق و تقویت توانایی‌ها، تمایلات، مهارت‌ها و آمادگی‌های خاص دانش‌آموزان می‌شود.

برآوردن نیازهای جسمانی به ویژگی‌هایی، از قبیل استراحت، خواب، هوشیاری، نیرومندی و چالاکی امکان‌پذیر می‌دهد؛ برای مثال از دانش‌آموزی که گرسنگی مزمن دارد، به سختی می‌توان انتظار داشت که نگران مسائل درسی‌اش باشد. ناتوانی در برآوردن نیازهای تغذیه‌ای و حیاتی، دانش‌آموز را به عقب ماندگی یادگیری و انگیزشی می‌کشاند [بارو، ۱۳۷۳].

"ارضای نیازهای عاطفی به ویژگی‌هایی مانند شادمانی، محبت، رغبت، ابراز وجود و بیان خود، رشد نیروی خلاقیت، نشان دادن شوق و هیجان به برنامه، تقویت اعتماد به نفس و ایجاد انگیزش مجال ظهور می‌دهد." [ارزم‌آرا، ۱۳۷۰، ص ۲۰] "پاسخگویی به نیازهای اجتماعی به ویژگی‌هایی از قبیل با دیگران کار کردن، به کارهای اجتماعی پرداختن، تشریک مساعی در کارها، همسانی با اهداف و موفقیت‌های گروهی، علاقه بیشتر به دیگران، تمایل به توجه و تحسین، نظرات دانش‌آموزان و احساس ارزشمندی اجتماعی و غیره امکان ظهور می‌دهد." [مازلو، ۱۳۶۷، ص ۸۰]

"برآوردن نیازهای شناختی به ویژگی‌هایی مانند کنجکاوی، احساس یادگیری و برخورداری از دانش هرچه وسیع‌تر و امکان بیشتر یادگیری‌های تصادفی و پنهان، برخورد با جنبه‌های متنوع محیط و واقعیات بیرونی، کسب تجارب تازه و شناساندن واقعیات‌های زندگی به شاگردان، مهارت در

ادراک، کاربرد، تجزیه و تحلیل و ارزشیابی پدیده‌ها و امور پیرامون فرصت بروز می‌دهد." [همان، ۹۸ و ۱۱۸] "کوشش در فعالیت‌های هنری ویژگی‌هایی مانند خوب دیدن، انعطاف‌پذیری، تقویت دقت، درک زیباشناسانه در یادگیرنده، مهارت‌های دستکاری و حرکتی و فعالیت‌هایی که انجام دادن آن‌ها به هماهنگی روانی - عضلانی نیاز دارد تقویت می‌کند و موجب ارضای نیازهای روانی و حرکتی می‌شود." [هارو، ۱۳۶۵، ص ۲۳] "برآورده نشدن نیازهای ارزشی و عقیدتی هم به ویژگی‌هایی مانند نزول ارزش‌های معنوی، احساس بی‌هویتی و بی‌هدفی، الگوهای نامطلوب فردی و اجتماعی و غیره مجال ظهور می‌دهد." [پروند، ۱۳۷۱، ص ۷۹]

نیازهای آموزشی معلم در درس هنر

بی‌گمان، آماده کردن و توانمندسازی معلمان، مقدمه هر تغییر و اصلاحی در آموزش و پرورش است و در کنار طرح ریزی و تدوین برنامه‌های درسی بهینه و اصولی در اولویت خواهد بود. "حرفه معلمی، هم مستلزم سطح بالایی از لحاظ شناخت شاگردان و دانش سازمان یافته است و هم نیاز به قریحه‌ای واقعی دارد." [پیاژه، ۱۳۷۲] در این بخش از نوشتار، به نقش معلم هنر در تربیت هنری و پرورش استعدادهاى دانش‌آموزان اشاره می‌شود.

امروزه، آموزش هنر در صورتی ثمربخش است که هنرآموزان آن را با درک، هدف، برنامه ریزی، اعتقاد و عشق انجام دهند. وظیفه معلم است که با راهنمایی فرد یادگیرنده، از مرحله‌ای به مرحله دیگر بر اعتماد به نفس و موفقیت او بیفزاید و از این طریق مفاهیم زیبایی‌شناسی را در او رشد دهد. شاگردانی که حس نوآوری آن‌ها با امر و نهی‌های ناشیانه معلمان مورد بی‌توجهی قرار گرفته است، در معرض از دست دادن اعتماد به نفس هستند و خطر آن وجود دارد که خلاقیت آنان در سن بلوغ منحرف شود یا به کلی از بین برود.

باید فرصت‌هایی در اختیار فراگیران گذاشت تا بتوانند از قدرت تصور خود به آسانی استفاده کنند. برای بهره‌گیری از این قدرت، وی باید چنین احساس کند که محیط پیرامونش او را فردی مؤثر و بالیقت می‌داند. چنین احساسی، یعنی منحصر به فرد بودن و هر فرد را مهم شمردن، قدرت تخیل و خلاقیت را افزایش می‌دهد. برای تشخیص قدرت خلاقیت در دانش‌آموزان می‌توانیم به فعالیت آن‌ها توجه کنیم. عواملی از قبیل اوضاع خانوادگی، اقتصادی و فرصت و وقت آزاد در ظهور و زمان اوج خلاقیت مؤثرند.

کودکان دبستانی می‌توانند از برنامه‌های حاوی اصول هنر بهره ببرند. آنچه معلمان هنر در کلاس‌های ابتدایی نیاز دارند، سلسله دستورهای روشن، اصول ثابت و مشخصه‌های واضح و مفاهیمی است که به آموزش آن‌ها هدف، پایداری، اعتبار و سازمان بخشد. مشاهده اینکه کودکان با رنگ، مداد شمعی، گل رس و کاغذ چیزی پدید می‌آورند، خود مکاشفه و لذت است. نظاره کودکی که تربیت و راهنمایی شده و توانایی او در طراحی و رنگ آمیزی از تفاسیر ساده به پیچیده رسیده، از شورانگیزترین جنبه‌های رشد انسان است.

یکی از مهم‌ترین نقش‌هایی که معلم می‌تواند در پیشبرد برنامه هنر ایفا کند، این است که اهداف ویژه هنر را برای کلاسی که تدریس می‌کند، تشخیص دهد. برنامه ریزی مفید باید پس از تشخیص و روشن شدن اهداف هنر برای هر سن صورت بگیرد. معلمی که از فعالیت‌های طبیعی کودک آگاه است، می‌تواند از اصول و منابع هنری برای کمک به کودک به صورتی مؤثرتر، منظم‌تر و هنری‌تر استفاده کند. تمام فنون، روش‌ها، عناصر و اصول طراحی اگر به تدریج و در حد کودک مطرح شود، آموزش هنر را نتیجه بخش‌تر می‌سازد و پایه‌ای برای رشد هنری آینده‌اوست.

یکی از ارزنده‌ترین منابع برای روح بخشیدن به کلاس و کارآمد کردن امر تعلیم و تربیت، پرورش نیروی خلاقیت شاگردان است که به گسترش تصور دانش‌آموزان نیز کمک می‌کند. معلم باید اصول هنر را به شیوه‌ای تدریس کند که کودک بتواند از راهنمایی‌های او بهره‌مند گردد. وقتی در برنامه کلی مدرسه، زمان خیلی کوتاهی به هنر اختصاص داده می‌شود و نیز در مقایسه با موضوعات درسی دیگر در درجه دوم اهمیت قرار می‌گیرد، بی‌ارزش می‌شود. بخش مهم و اصلی موفقیت برنامه کیفی هنر در دوره ابتدایی، شرکت برنامه ریزی شده و دقیق معلم در کار کشف و پیشرفت هنر دانش‌آموزان است. مهم‌ترین عامل در برنامه کیفی هنر، معلم هوشمند، پیگیری تلاش‌های مداوم، فنون جدید و روش‌های آزمایش شده در کلاس است. او باید در زمینه فن نقاشی و تاریخ هنر تجربه داشته باشد و همواره به فعالیت شخصی خلاق بپردازد.

برای رسیدن به آموزش صحیح هنری، وجود مربی شایسته ضروری است و افرادی برای آموزش هنر مناسب اند که دارای ذوق و قریحه این نوع آموزش باشند و از همان ابتدا، به این شغل علاقه مند شوند و آن را انتخاب کنند. مربی شایسته باید نیازهای کودکان را درک و محیط کودک را پرثمر و جذاب تر

کند. بدین ترتیب، عمل مربی بیشتر جنبه راهنمایی پیدا می‌کند. مربی، مشوق کودک است و باید دارای خصوصیت رهبری، برنامه ریزی و اداره مؤثر و کارآمد باشد. معلم هنر دبستان باید از روان‌شناسان، جامعه‌شناسان، روان‌پزشکان، انسان‌شناسان، مشاوران راهنما، مدیران و برنامه ریزان درسی مطالب زیادی فراگیرد. در این صورت، کودکان تحت تعلیم از نظر زیبایی‌شناسی، حساسیت به جهان، خوش ذوقی، توانایی خلاقیت و درک هوشمندانه هنر گذشته و معاصر، رشد و نمو می‌یابند.

آگاهی از علایق کودک، برای معلم شایسته هنر بسیار مهم است. اما آگاهی دیگری که برای رشد خلاقانه کودک لازم است، این است که بفهمیم کودک به طور طبیعی در هنرهای تجسمی چه توانایی‌هایی دارد؛ زیرا توان ترسیم و پیچیدگی تخیل، با نوع رشد جسمی، ذهنی و اجتماعی کودک مرتبط است. شاید بعضی کودکان تجربه‌هایی در نقاشی داشته باشند و عده دیگری برای این کار فرصتی پیدا نکرده باشند. شاید عده‌ای علاقه زیادی به اسب، قطار، گیاه یا پرند داشته باشند و مشاهدات آنان، اغلب به سبب توانایی در صراحت و درک سبب شود اثر هنری شان با اثر هنری بچه‌های دیگر کلاس متفاوت باشد.

برای رشد شخصی و توانایی آفرینندگی دانش‌آموزان، معلم باید تفکر، برنامه ریزی، تخیل، سازماندهی، آزمایش، انگیزش و ارزیابی پیگیر، تشویق، بیان تجربیات، پذیرش و احترام را که از اصول آموزش هنر و از ضروریات آموزش اساسی در این زمینه است، در برنامه خود بگنجانند. خصوصیات فردی کودکان و نوجوانان باید عامل اصلی راهنمایی معلم هنر باشد. بدین معنا که او نباید از دو کودک یا نوجوان همسن، حساسیت یکسان، مهارت یکسان یا تغییر یکسانی انتظار داشته باشد؛ زیرا آن‌ها علاقه مندی‌های گوناگونی دارند و باید فرصت داشته باشند در انواع برنامه‌ها شرکت کنند. پسر بچه‌ای که در کار با گل رس موفق است، ممکن است اشتیاق کمتری به طراحی نشان دهد. دانش‌آموزی که مداد رنگی یا قلم مو و رنگ را به کار می‌برد، ممکن است در ساخت‌های سه بعدی به راهنمای بیشتری نیاز داشته باشد. معلم باید برای درک آن‌ها و کمک به رشدشان در هنر به خصوصیات وابسته‌ای تکیه کند که از سوی روان‌شناسان، مربیان، والدین و معلمان به عنوان ویژگی مربوط به گروه‌های سنی معینی معرفی شده‌اند. اگر معلم این ویژگی‌ها را بشناسد، برای درک رفتار و توانایی کودکان و نوجوانان در

شرایط بهتری خواهد بود. معلم هنر باید تلاش کند ویژگی های زیر را کسب کند:

- معلومات خود را در زمینه تاریخ و نظریه هنر گسترش دهد.
- در زمینه ای از هنرها و کارهای دستی، کاری انجام دهد تا خود به نظریات زیباشناسانه شخصی دست یابد.

- چگونگی سازمان دهی لوازم، ابزار، فضا و برنامه زمانی را بداند تا امکان بهترین شرایط کار را در کلاس به وجود آورد.
- از کشفیات جدید و مهم در روان شناسی و روان درمانی آگاه باشد.

- برنامه هنر را براساس نیازهای کنونی و ضرورت های آینده دانش آموزان بنیان نهد.

- باید موضوع رشته مورد بحث و خصوصیات دانش آموزان کلاسش را بشناسد.

- مدیری ورزیده، نظم دهنده کار، برنامه ریز و متخصص مالی باشد.

- دارای صفات عالی انسانی باشد؛ او باید اجتماعی باشد و روابط انسانی با دانش آموز برقرار کند و تفاهم متقابل با او داشته باشد.

- با مشخصات بدنی، عقلانی و روحی دانش آموزان آشنا باشد.

- از آنچه تدریس می کند اطلاعات فنی کاملی داشته باشد و درباره تجربیات هنرمندان دیروز و امروز بحث کند.
معلم هنر باید راه های برانگیزاننده را در کلاس هنر بگنجاند که به برخی از آن ها اشاره می شود:

- نشان دادن فیلمی در مورد درس، فیلم استریپ در مورد موضوع جلسه، اسلایدهایی از نمونه کارهای دانش آموزان.

- ترتیب دادن بحثی در مورد تجربیات موضوع درس.
- پخش نوار ضبط صوت که موجب رشد خلاقیت می شود.

- خواندن قطعات منتخب از داستان ها، اشعار یا داستان های نمایشی.

- ترتیب دادن گردش خارج از کلاس برای یافتن موضوعاتی که از سویی آگاهی خارج از کلاس دانش آموزان را توسعه دهد.

و از سوی دیگر موجب تعمیق یادگیری موضوع درس شود.
- خواندن شعری درباره نقاشی.

- آغازی خوب، اساس موفقیت هر درس هنری را پایه ریزی می کند.

- فراگیران را از طریق طرح برنامه ریزی شده (سفرها، بازدیدها، دیدنی ها و غیره) در کلاس با تجربیات

برانگیزاننده ای مواجه کند.

- برنامه را طوری تنظیم کند که جای کافی برای ابزار کار، فضا برای کارهای در حال اجرا و تمام شده وجود داشته باشد.

- معلم باید مقدار وقت مورد نیاز تبادل افکار، نمایش کارها، توزیع و جمع کردن وسایل را به دقت تنظیم کند.

- یادداشت کردن اهدافی که باید دانش آموز به آن ها برسد.

- معلم هنر باید در صورت امکان، تجربه مستقیمی را برای دانش آموزان فراهم سازد تا در آن شرکت کنند.

- ایجاد پیوند دوستانه و لطیف بین معلم و دانش آموز رمز موفقیت در کلاس هنر است. نقش معلم هنر این است که

صحنه را برای فعالیت های هنری آماده سازد، در مدرسه اعمال صحیح را جانشین فعالیت های بی هدف کند و در کلاس نقش

راهنما داشته باشد. او باید هدف های متعددی ایجاد کند، کودکان را یاری دهد تا نیازها و علایق خویش را بشناسند و

نتایج کارهای خود را پیش بینی کنند. همچنین او باید در ارزیابی فعالیت ها به دانش آموزان کمک کند تا متوجه شوند

مدرسه موقعیت های یادگیری پرباری را برای آنان فراهم می آورد.

عمده ترین نیازهای دانش آموزان و معلمان در کلاس هنر

در این بخش درباره نیازهای اساسی دانش آموزان و معلمان در اجرای فعالیت ها و محتوای برنامه های درسی هنر مطالعه شده است:

- با استفاده از ویژگی مشترک علاقه دانش آموزان به درس هنر (نقاشی، کاردستی و خوشنویسی و...)، فعالیت های هنری کلاس به بازتابی از شخصیت آن ها تبدیل و احساس

خشنودی حاصل از آن باعث تقویت اعتماد به نفس آن ها می شود و کودکان دبستانی را در کسب موفقیت یاری می دهد.

علاقه به هنر، تمایل به مجذوب شدن در یک تجربه و ادامه آن است که با شرکت و دقت در فعالیت های هنری آشکار

می شود. بنابراین، دقت، شخص را به کارهای هنری و فعالیت

و او می دارد و احتیاجی را برآورده می کند. فعالیت های هنری بالقوه آموزنده، جذاب و جالب اند. معلمان برای دستیابی به

نتایج مطلوب فعالیت های هنری باید انگیزه ها و عواطف کودکان را در انجام دادن فعالیت های هنری بشناسند و متناسب

با آن، از آن ها انتظار داشته باشند و از سبک رفتار آنان آگاه شوند.

- معلمان باید آموزش های لازم برای فعالیت های هنری را بیاموزند، از اجرای آن نهراسند و راه های هیجان انگیز را به

کار ببرند؛ زیرا دانش‌آموزان به طور طبیعی فعالیت‌های هنری را دوست دارند. همچنین آن‌ها باید اجرای صحیح و آموزش آن را در مدرسه جدی بگیرند و از این راه به شکوفا کردن استعدادهای هنری دانش‌آموزان بپردازند. در این سن، تمایل و علاقه به کار گروهی بیشتر می‌شود. در برنامه آموزشی، تنها زمانی که پرداختن به فعالیت‌های گروهی میسر است، ساعت‌های ورزش، هنر و زنگ تفریح می‌باشد. با توجه به اهمیت رشد و تربیت اجتماعی، مدرسه باید از راه‌های گوناگون به این رشد کمک کند؛ از جمله روش‌های زیر:

(الف) کارهای دستی؛

(ب) تشکیل گروه، مثل گروه‌های نقاشی، ادبی و غیره؛

(ج) ورزش؛

(د) گردش‌های علمی.

- دانش‌آموزان دوست دارند شخصیت‌الگوی رفتاری آن‌ها به گونه‌ای باشد که بتوانند ابراز وجود کنند و امنیت روانی بیشتری داشته باشند. آن‌ها با گفت و گو و پرسش و پاسخ، علاوه بر فراگیری تجارت جدید و شادمانی حاصل از آن، اعتماد به نفس می‌یابند. کار مربی در درجه اول باید بر نحوه ارتباط او با کودک استوار باشد و آن‌ها را همان‌طور که هستند بپذیرد و از طریق رابطه فردی با کودک به او مدد رساند تا رشد کند.

زبان وسیله تفکر است. باید فرصت‌هایی برای دانش‌آموزان فراهم شود تا با یکدیگر و معلم گفت و گو و عواطف و افکار خود را برای دیگران بازگو کنند. کودکان بهره‌مند از توانایی کلامی خوب اغلب در فعالیت‌های درسی از موفقیت بیشتری برخوردارند. آن‌هایی که خوب و با اعتماد به نفس بیشتر سخن می‌گویند، به سهولت می‌توانند در رفتار با دیگران اثر بگذارند. جهت تشویق فعالیت‌های هنری، نشان دادن فیلمی درباره موضوع درس، تهیه اسلاید از نمونه کارهای دانش‌آموزان، ترتیب دادن گردش‌های خارج از کلاس، بازدیدها، تهیه ابزار کار و ایجاد فضای مناسب برای فعالیت، نمایش کارها، ایجاد رابطه با دانش‌آموز و نظایر آن از راه‌هایی است که به کار گرفته می‌شود.

- دانش‌آموزان را با کارهای هنری سایر بچه‌های کلاس می‌توان آشنا کرد. مورد توجه قرار دادن آثار آن‌ها علاوه بر تشویق و کسب اعتماد به نفس و ارزیابی کار خود و دیگران، باعث می‌شود به راه‌هایی فکر کنند که بتوان به وسیله آن‌ها اطلاعات هنری را در خلق آثار هنری به کار برد. فعالیت همیشه بر اثر احتیاج ظاهر می‌شود و هدف آن، ایجاد وضعی است

که موجب رفع احتیاج می‌شود؛ از این رو، زنگ هنر بایست موجب برانگیختن فعالیت و کوشش دانش‌آموز و معلم شود. نیرو، سرعت، دقت، سازگاری عضلانی و مهارت‌های فردی در او احساس موفقیت را بر می‌انگیزد؛ زیرا نظر هر شخص به خودش، از چگونگی ادراک او نسبت به نیرو و مهارتش در فعالیت‌های بدنی سرچشمه می‌گیرد.

- چنانچه کتاب هنر بتواند آن دسته از جنبه‌های فرهنگی و هنری آموزش را به خوبی تشریح کند، بخشی از هدف آموزش و پرورش کودکان دبستانی تأمین شده است. در این میان، تصاویر دلپذیر، پر آب و رنگ و هیجان‌انگیز مدت هاست از سوی بسیاری از دانشمندان اساس و انگیزه اصلی تمام خلاقیت‌ها قلمداد شده است. چنین استدلال شده که هر دستاورد مهم علمی، جغرافیایی، اجتماعی و هنری متعاقب تصاویری مرتبط با موضوع به وجود آمده که به وسیله هنرمندان ایجاد شده است.

- اساس فعالیت‌های هنری، پرورش نیروی تفکر و خلاقیت است و برای تحقق این امر باید فرصت‌هایی را در اختیار کودک بگذاریم تا او بتواند از قدرت تصور خود استفاده کند. وجود مواد و وسایل یکی از عوامل مشوق خلاقیت است. خلاقیت کودکان مستلزم این است که مواد و وسایل گوناگون فراوان در اختیار داشته باشد. فکر کردن و آفرینش راه‌های تازه از مؤلفه‌های خلاقیت است. تشویق، مواد و وسایل، محیط محرک و فرصت‌های کسب معلومات، از راه‌های وادار کردن کودکان به فکر کردن و دستیابی به راه‌های تازه است. به عقیده "هربارت"، اساس آموزش، برگزیدن مواد متناسب با اندوخته‌های ادراکی شاگردان است. معلم موفق در این مورد کار خود را بر پایه تجربه‌های قبلی شاگردان بنا می‌نهد و آن‌ها را گسترش می‌دهد. دانش‌آموزی که در انجام دادن فعالیت‌های هنری از تجربه‌های گذشته اش بهره می‌گیرد، با دانش‌آموزی که از این نعمت بی‌بهره است، کدام یک بهتر می‌توانند فعالیت‌های هنری را با موفقیت بیشتری انجام دهند. کودکان با تکرار تجربه و همچنین معرفی تجارب تازه در جهت ارضای نیازهای اطلاعاتی و شناختی خویش می‌کوشند. آموزش هنر بخشی از آموزشی عمومی تلقی می‌شود و هر کس در جامعه خود باید شناختی از زیبایی‌شناسی داشته باشد تا در زندگی روزمره از آن استفاده کند؛ بنابراین، بخش مهم و اصلی موفقیت برنامه کیفی هنر در دوره ابتدایی، شرکت برنامه ریزی شده و دقیق معلم در کار کشف و پیشرفت هنری دانش‌آموزان است. مهم‌ترین عامل در برنامه کیفی هنر، معلم خلاق

و هنرمند است که در پی تلاش‌های مداوم، فنون جدید و روش‌های آزمایش شده در کلاس است.

محیط تمیز و زیبا به طور طبیعی نظافت و زیبادوستی را بر خواهد انگیخت. دانش‌آموزان باید با احساس مسئولیت مراقب کار خود باشند و آن را تمیز و منظم انجام دهند و در پاکیزگی ابزار، وسایل و محل کار خود بکوشند. معلم نیز باید اطمینان حاصل کند که آن‌ها با طرز استفاده و مراقبت از ابزارها آشنا شده‌اند؛ برای مثال، قلم موها را باید از رنگ خارج کرد و در داخل ظرف آب و صابون گذاشت تا خیس بخورند، سپس روز بعد آن‌ها را آبکشی کرد و برای خشک کردن، موی آن‌ها را به طرف بالا قرار داد.

ویژگی‌های دانش‌آموزان چهارم و پنجم ابتدایی در فعالیت‌ها و محتوای برنامه‌های درسی هنر

- دانش‌آموزان در این مرحله، تا حدود زیادی خودمحموری را پشت سر می‌گذارند و به نظرهای دیگران و ارتباط با آن‌ها و محیط پیرامون توجه دارند؛ از این رو، با فضای اجتماعی یادگیری در کلاس هنر سازگاری بیشتری دارند و در انجام دادن کارهای گروهی بسیار کوشا و فعال هستند.

- برخلاف کودکان اوایل دوره ابتدایی که شکل اشیاء را بدون شباهت به ظاهر طبیعی آن خلق می‌کنند، دانش‌آموزان در این مرحله سعی می‌کنند اشیاء را طبیعی جلوه دهند و کوشش می‌کنند اشخاص و اشیاء را آن‌گونه تصور کنند که به نظر می‌رسند. از این رو، به مواد و وسایل موجود در کلاس یا کارگاه هنر، مردم و محیط زندگی توجه خاص دارند و از تجربیاتشان در کارهای هنری استفاده می‌کنند.

- دانش‌آموزان در این مرحله به انگیزش‌دهنده‌هایی برای تقویت خلاقیت و آفرینش هنری نیاز دارند.

- دانش‌آموزان، برخلاف فعالیت‌های هنری خودجوش کودکان اوایل دوره ابتدایی، چنانچه بخردانه به کار راهنمایی و برانگیخته نشوند، علاقه‌شان را به فعالیت‌های هنری از دست می‌دهند.

- دانش‌آموزان در این مرحله بیشتر موضوعاتی را برای هنر انتخاب می‌کنند که به علایق و فعالیت‌های انسانی، حوادث اجتماعی، جهان اطراف و همچنین کشف دانش و فضا مربوط می‌شود.

- با توجه به رویکرد تولید هنری، دانش‌آموزان در این مرحله به محیط خود به مثابه منبعی برای فعالیت‌های هنری علاقه مند می‌شوند که بدان نیاز هم دارند؛ از این رو، با کنجکاوی رشد

یابنده به آزمایش مواد روی می‌آورند. وظیفه معلم در این دوره، درک احتیاجات فردی و گروهی کودکان و فراهم کردن امکان تجربه برای دانش‌آموزان در رشته‌های مختلف هنری به عنوان راهبردهای دریافت اطلاعات و پدید آوردن دانش است.

قضاوت معلمان درباره برنامه درسی هنر (نقاشی، کاردستی و خوشنویسی)

معلمان علاقه مندند کلاس‌های هنر را نخست با فعالیت دانش‌آموزان، سپس استفاده از معلم مستقل هنر و در ادامه، با به کارگیری وسایل و امکانات برپا کنند و به استفاده از کتاب هنر کمتر علاقه نشان می‌دهند. درحقیقت، معلمان می‌خواهند به مسائل زیر توجه شود:

- به آموزش نقاشی بیشتر تأکید شود.
- متن و تصاویر، ساده، رنگین و خلاق باشد.
- وسایل لازم جهت فعالیت دانش‌آموزان تهیه شود.
- جنسیت و علایق بچه‌ها در نظر گرفته شود.
- باید از سال اول، آموزش گام به گام و تدریجی صورت بگیرد.
- نیازهای معلمان در تدریس آموزش هنر در درجه اول فراگیری فعالیت‌ها و محتوای برنامه‌های درسی هنر در کلاس‌های آموزش ضمن خدمت، سپس وجود وسایل و امکانات و در ادامه، زیاد شدن وقت ساعت هنر و نیز فضای مناسب جهت فعالیت (مانند کارگاه) است.
- معلمان به ترتیب کلاس‌های آموزش ضمن خدمت، نمایشگاه‌ها و مراکز هنری، نشریات و کتاب‌های هنری را سبب علاقه مندی بیشتر به درس هنر می‌دانند.
- مدارک تحصیلی معلمان ابتدایی کلاس‌های چهارم و پنجم عبارتند از: دیپلم: ۶۰ درصد؛ فوق دیپلم: ۲۸/۳ درصد؛ لیسانس: ۱۱/۷ درصد.

قضاوت دانش‌آموزان درباره برنامه‌های درسی هنر (نقاشی، کاردستی و خوشنویسی)

- موضوع‌های نقاشی مورد علاقه پسران و دختران نخست مناظر طبیعی است و به صحنه‌های جنگی کمتر از موضوع‌های دیگر علاقه نشان می‌دهند. پسران دوست دارند ماشین، هواپیما و صحنه‌هایی از بازی فوتبال و دختران بیشتر مناظر طبیعی را نقاشی کنند.

- موضوع مورد علاقه کاردستی دختران در درجه اول عروسک، پسران ماشین است.

- دختران و پسران به کار سفالگری و مناظر طبیعی در کتاب هنر بیشتر علاقه دارند.

- دختران دوست دارند در کتاب های هنر مناظر طبیعی بیشتر باشد؛ اما پسران ترجیح می دهند تصاویر حیوانات بیشتر باشد. علاوه بر آن، دختران دوست دارند گل سازی و عروسک سازی هم در کتاب هنر آموزش داده شود.

- دختران و پسران می خواهند برای زیبا و خوانا شدن خطشان، معلم به آن ها سرمشق دهد و راهنمایی کند.

- دختران و پسران در کلاس هنر نخست نقاشی می کنند، سپس خوشنویسی تمرین می کنند و بعد اظهار می کنند که زنگ هنر ندارند.

- دختران علاقه دارند معلم درس هنر را آموزش دهد؛ اما پسران دوست دارند کلاس هنر با شادی و نشاط برگزار شود.

- دختران و پسران گفته اند که به ترتیب، معلم، خانواده، تلویزیون و سپس دوستان و همکلاسی ها سبب علاقه مندی بیشتر به درس هنر و فعالیت های هنری می شوند.

باتوجه به معنا دار بودن برخی از سؤال ها درباره دختران در مقایسه با پسران، رهنمودهای زیر ارائه می شود:

- در تهیه و تدوین فعالیت ها و محتوای برنامه های درسی آموزش هنر، جنسیت دختران و نیز علایق و رغبت هایشان در نظر گرفته شود.

- همان طور که خود دختران اظهار کرده اند، دوست دارند معلم فعالیت ها و محتوای برنامه های درسی آموزش هنر را آموزش دهد و راهنمایی کند.

- چون علاقه مندی و مهارت در زمینه فعالیت های هنری در دختران بیشتر از پسران است، می توان ساخت و ساینی را در کتاب های هنر آموزش داد که در زندگی روزمره کاربرد و جنبه خودکفایی برای دختران داشته باشد؛ مثل ساختن انواع کیف ها، چراغ خواب، جامدادی و نظایر آن.

- دختران می توانند در حفظ ارزش ها و میراث های فرهنگی و هنری ایرانی - اسلامی کوشا باشند و در حفظ، بازیافت و توسعه هنرهای سنتی کشور نقش سازنده ای ایفا کنند.

- برپایی نمایشگاه از آثار هنری دختران در مدرسه، موجب پیشرفت کیفی در برنامه های آموزش هنر خواهد شد.

- اوقات فراغت دختران را می توان با فعالیت های هنری غنی و پربار نمود.

- باتوجه به اعتماد به نفس و موفقیت های بیشتری که دختران در کارهای هنری کسب می کنند، شاید آثار آنها در پیشرفت تحصیلی و بهبود در سایر دروس مؤثر باشد و به امنیت و تعادل

روحي و رواني آنان کمک کند؛ از این رو باید تجارب موفقیت آمیزی را برایشان فراهم آوریم.

نمونه هایی از فعالیت ها و محتوای برنامه های آموزشی هنر برای کودکان دبستانی

- کولاژ (قطاعی): یکی از فریبنده ترین و بحث انگیزترین شکل های بیان تصویری، هنر تلفیق است. وسایل مورد نیاز برای انجام دادن این فعالیت بدین شرح است: مقوا و کاغذ ضخیم رنگی، کاغذهای بافت دار، مجلات، پارچه های سرچیچی، کاغذ زوروق، ماسه، پوست درخت، برگ درختان، سنگریزه، دانه ها، کاموا، نخ، پر، در بطری، چوب کبریت و نظایر آن. در اولین روز این برنامه، معلم با آوردن این وسایل و نشان دادن آن ها کلاس را به هیجان می آورد.

- موزاییک: این روش با درخشندگی رنگی آن به دلیل پربار کردن تجربیات هنری کودکان خوشایند است. در این فعالیت دانش آموز باید قطعات با جنس های مختلف را به شکل مربع، مستطیل، مثلث، شکل های نامنتظران و چندضلعی در آورد.

- مداد شمعی: دانش آموزان و معلم از تأثیرات مداد شمعی روی کاغذهای سیاه، قهوه ای، فیروزه ای، ارغوانی و نظایر آن شگفت زده می شوند.

- نقاشی دیواری: این برنامه فرصت های فوق العاده ای را برای همکاری فکری فراهم می آورد و می توان آن را روی دیوار یا مقوای نصب شده بر دیوار و یا بر زمین انجام داد.

- حکاکی روی لایه های مداد شمعی: لایه های مداد شمعی را از روشن به تیره روی هم به کار می بریم، سپس با خطوطی مانند خراش به وسیله میخ، چنگال و... روی آن نقاشی می کنیم. این برنامه، دنیای وسیع و جدیدی از رنگ را به روی کودکان می گشاید.

- چاپ: این شیوه در برنامه هنر ابتدایی برای کودکان هیجان بسیاری ایجاد می کند. کودکان دبستانی با استفاده از سبزیجات، قالب صابون، مهرهای گلی و اشیاء پیش پا افتاده مانند دکمه، قرقره، سنجاق لباس، چوب پنبه و غیره هیجان انگیزترین طرح های رنگی را به وجود می آورند.

منابع انگیزشی در فعالیت ها و محتوای برنامه های درسی هنر

الف) موضوع برای نقاشی: ناوایی، میوه فروشی، اسباب بازی فروشی، پارچه نویسی، چهار فصل، یک روز بارانی، ایستگاه اتوبوس، ایستگاه قطار، مراسم عروسی، کارگاه قالی بافی، منظره روستا، باغ میوه، گرفتن رب، نمکی، قهوه خانه، عیادت از بیمار، بادبادک فروش، بازی بچه ها در پارک، پروانه ها، محله ما، گندمزار، کلاس درس، زنگ تفریح، من و برادر کوچکم، یک روز تعطیلی، محرم، مسافرت ما به یکی از شهرهای کشورمان، کمک به صندوق امداد، پارچه فروش دوره گرد، جهاد سازندگی، شالیزار برنج، کارگاه آهنگری، باغ وحش، زندگی روستایی، چیدن گل، عید نوروز، به صف ایستادن مردم برای رأی دادن، سیزده بدر، رژه نیروهای مسلح، نماز جماعت، مراسم سینه زنی، همکاری در خانه و مدرسه، نماز جمعه و نظایر آن.

ب) کودکان با راهنمایی، چه چیزهایی را می توانند ببینند: ترک های سطوح گلی و خشک شده، سیم های تلفن که همدیگر را در آسمان قطع می کنند، رگه های چوب، بافت های متنوع پوست درختان، بافت های عجیب پارچه ها، چهره انسان، خطوط باشکوه پل ها، شکل آنتن های تلویزیون در آسمان، علف های هرز، سایه های شاخه درختان بر روی ساختمان، گچبری های عجیب ساختمان های قدیم، حرکات حیوانات، پیچیدگی تار عنکبوت، امواج درهم پیچیده، آب در استخر، طلوع و غروب خورشید، شگفتی چیزهای در حال رشد، نقوش بال حشرات، انعکاس در آب، اشکال گوناگون ابر، رنگ های درخشان چراغ های راهنمایی، اشکال نامحدود شن ها و سنگ ها، جای پای حیوانات روی برف، استخوان بندی حیوانات، نقوش پیچک روی ساختمان های قدیمی.

ج) کاربرد مواد در آموزش هنر: اسباب بازی سرهم بندی و نقش انداختن روی گل، برگ درخت (چاپ)، تیوپ (چاپ)، پاکت کاغذی (ماسک)، پر (چاپ)، پیچ (ساخت فلزی)، مهره (نقش انداختن گل)، اره (ایجاد بافت در گل رس)، چوب (چاپ)، زنجیره (نقش انداختن روی گل)، سنباده کاغذی (سطح برای نقاشی با مداد شمعی)، شانه، صدف دریا، قرقره، خیاطی، کلید، میخ (نقش انداختن روی گل)، مسواک (تمیز کردن نقش برجسته گلی)، نخ (چاپ).

- گل رس: کودکان با شور و علاقه بیشتری با این وسیله روبه رو می کردند. و از تجربیات این وسیله سه بعدی ساده بهره مند می شوند. آن ها گل رس را دستکاری می کنند، آهسته لمس می کنند، فشار می دهند، به صورت گلوله در می آورند، با مشت روی آن می کوبند و نیشگون می گیرند و تمام حالات را کشف می کنند. برای کودک هنرمند مجسمه سازی حیوانات سرشار از الهام است. او به خصوص به نرمی و انعطاف پذیری گل رس علاقه مند می شود.

- کار با چوب: کودکان از کار با چوب بسیار لذت می برند. استفاده از هنر نجاری در کلاس، هویت در حال رشد پسران خردسال را بیشتر بروز می دهد.

- صورتک سازی: این فعالیت ضمن سرگرم کردن، هنر کم هزینه ای است. مواد اساسی لازم برای ساختن صورتک عبارت اند از: جعبه های مقوایی، بادکنک، روزنامه، قوطی های پلاستیکی و غیره.

- بافته های کاغذی: از کاغذهای رنگی مختلف و نظایر آن، نوارهای بلند و باریک می بریم و آن ها را به صورت در هم می بافیم (تار و پود)، سپس روی یک قطعه مقوا می چسبانیم.

- شکل سازی با نوارهای رنگی مقوایی: کودکان، با ذوق و سلیقه و ابتکار موضوعات بسیار جالبی را با نوارهای مقوایی می سازند.

- نقش برجسته: کاغذ را روی سطح برجسته گذاشته، محکم نگاه می داریم، سپس با مداد رنگی یا شمعی یکنواخت بر روی کاغذ می کشیم. شکل نقش برجسته روی کاغذ منتقل می شود.

- تهیه کاغذ ابر و باد: در یک سینی آب بریزید، سپس مقداری از رنگ گواش یا مرکب یا محلول رنگ و روغن و تینر را روی آب ریخته، به هم بزنید. می توانید روی آب شکل سازی کنید. کاغذ سفیدی را داخل سینی بیندازید. طرح و نقش رنگ روی آب بر روی کاغذ منتقل می شود.

- چاپ لکه ای: یک قطعه کاغذ را از وسط تا کرده، سپس آن را باز کنید. مقداری رنگ را روی یکی از دو سطح تا شده کاغذ طوری بچکانید که یک الگو ایجاد شود. کاغذ را تا کرده، با پشت دست خود به آرامی روی سطح آن بکشید.

تجزیه و تحلیل نتایج

نتایج و اطلاعات لازم درباره میزان ارضای نیازهای اساسی دانش آموزان کلاس های چهارم و پنجم ابتدایی، از دیدگاه دانش آموزان و معلمان، به روش توصیفی و با استفاده از آزمون T به شرح زیر است:

الف) در حیطه نیازهای عاطفی، به ترتیب به مؤلفه های زیر توجه شده است:

از نظر دانش آموزان:

- علاقه به درس هنر؛

- احساس نشاط از مطالعه کتاب هنر؛

- انجام دادن کارهای هنری خارج از کلاس؛

- انجام دادن کارهای هنری بدون ترس و نگرانی؛

- احساس خوشحالی معلم از انجام دادن کارهای هنری.

(همه موارد یاد شده بالاتر از ۲، از ۳ نمره یا بالاتر از ۵۰ از ۱۰۰ می باشد.)

از نظر معلمان آنها درباره دانش آموزان:

- علاقه به درس هنر؛

- احساس نشاط از مطالعه کتاب هنر؛

- احساس خوشحالی معلم از انجام دادن کارهای هنری؛

- انجام دادن کارهای هنری بدون ترس و نگرانی؛

۵. انجام دادن کارهای هنری خارج از کلاس.

(شماره های ۱، ۲ و ۳ قابل قبول است و شماره های ۴ و ۵ در حد انتظار نیست.)

ب) در حیطه نیازهای اجتماعی به ترتیب به موارد زیر توجه کرده اند:

از نظر معلمان آنها درباره دانش آموزان:

- احساس موفقیت از انجام دادن کارهای هنری در کتاب هنر؛

- پذیرش و تشویق معلم؛

- لذت بردن همکلاسی ها از کارهای هنری؛

- انجام دادن کارهای هنری به صورت گروهی؛

- گفت و گو با معلم درباره کارهای هنری.

(شماره های ۱، ۲ و ۳ قابل قبول است، شماره ۴ تقریباً در حد انتظار و شماره ۵ رضایت بخش نمی باشد.)

از نظر دانش آموزان:

- پذیرش و تشویق معلمان؛

- لذت بردن همکلاسی ها از کارهای هنری؛

- انجام دادن کارهای هنری به صورت گروهی؛

- احساس موفقیت از انجام دادن کارهای هنری در کتاب هنر؛

- گفت و گو با معلم درباره کارهای هنری.

(همه موارد یاد شده به جز شماره ۵ بالاتر از ۲، از ۳ نمره است و شماره ۵ اهمیت چندانی ندارد.)

ج) در حیطه نیازهای روانی - حرکتی به ترتیب به مؤلفه های زیر توجه کرده اند:

از نظر دانش آموزان:

- من می توانم نقاشی کنم؛

- من می توانم خط زیبا داشته باشم؛

- من می توانم کاردستی بسازم؛

- کوشش در زنگ هنر؛

- انجام دادن فعالیت های کتاب هنر با نیرومندی و دقت.

(همه موارد یاد شده بالاتر از ۲، از ۳ نمره و از اهمیت لازم برخوردار است.)

از نظر معلمان آنها درباره دانش آموزان:

- آن ها می توانند نقاشی کنند؛

- آن ها می توانند خط زیبا داشته باشند؛

- آن ها می توانند کاردستی بسازند؛

- انجام دادن فعالیت های کتاب هنر با نیرومندی و دقت؛

- کوشش آن ها در زنگ هنر.

(همه موارد ذکر شده بالاتر از ۲، از ۳ نمره و از اهمیت لازم برخوردار است.)

د) در حیطه نیازهای شناختی به موارد زیر توجه کرده اند:

از نظر دانش آموزان:

- فهمیدن و آسان بودن فعالیت های زنگ هنر؛

- استفاده از تجربه های گذشته در کارهای هنری؛

- به فکر واداشتن کارهای هنری؛

- وجود امکانات و وسایل لازم برای کارهای هنری؛

- درس دادن کتاب هنر توسط معلم.

(شماره های ۱، ۲ و ۳ قابل قبول است، شماره ۴ تقریباً اهمیت چندانی ندارد و شماره ۵ از حد انتظار پایین تر است.)

از نظر معلمان آنها درباره دانش آموزان:

- استفاده از تجربه های گذشته در کارهای هنری؛

- فهمیدن و آسان بودن فعالیت های زنگ هنر؛

- به فکر واداشتن کارهای هنری؛

- درس دادن کتاب هنر توسط معلم؛

- وجود امکانات و وسایل لازم برای کارهای هنری.

(شماره های ۱ تا ۴ قابل قبول است و شماره ۵ اهمیت چندانی ندارد.)

ه) در حیطه نیازهای زیبایی شناسی، به ترتیب به مؤلفه های زیر توجه شده است:

از نظر دانش آموزان:

- انجام دادن کارهای هنری با پاکیزگی؛
 - تماشا کردن فعالیت های هنری معلم؛
 - دیدن آثار هنری در نمایشگاه مدرسه؛
 - لذت بردن از تصاویر کتاب هنر؛
 - انجام دادن کارهای هنری زیبا.
 - (همه موارد پذیرفتنی است.)
- از نظر معلمان آنها درباره دانش آموزان:
- تماشا کردن فعالیت های هنری معلم؛
 - دیدن آثار هنری در نمایشگاه مدرسه؛
 - انجام دادن کارهای هنری با پاکیزگی؛
 - لذت بردن از تصاویر کتاب هنر؛
 - انجام دادن کارهای هنری زیبا.
 - (همه موارد پذیرفتنی است.)

مقایسه برنامه های درسی هنر گذشته و امروز

نشان دادن قوت ها و ضعف های برنامه درسی گذشته و امروز هنر دوره ابتدایی، موجب بهبود کیفیت طراحی و اجرای برنامه درسی هنر می شود. از یک سو، وجود راهنمای برنامه درسی هنر و آموزش های سالانه ضمن خدمت نمایندگان استان ها از عمده ترین قوت های برنامه درسی جدید هنر است و از سوی دیگر، وجود کتاب درسی دانش آموز و توجه به هنرهای ملی (ایرانی - اسلامی) در برنامه های درسی گذشته از عوامل عمده قوت آن محسوب می شود. رویکرد تربیت هنری در برنامه درسی جدید هنر که در راهنمای آن به خوبی بیان شده است و همچنین رویکردهای سنتی و نظم محور، در برنامه درسی گذشته از رویکردهای مورد نیاز در آموزش هنر است. توجه به ترکیبی از شکل های هنری، مانند ارتباط با طبیعت به صورت فعالیت های زیباشناسانه، نقاشی، کار دستی، موسیقی، قصه گویی و نمایش از نکات برجسته برنامه درسی جدید هنر و بی توجهی به هنر خوشنویسی - که در برنامه درسی گذشته در مقام تقویت هویت، هنر و فرهنگ ملی مورد توجه بوده است - از بی مهری هایی است که در برنامه درسی جدید هنر به چشم می خورد. برنامه درسی هنر هر قدر هم که مطلوب باشد، برای اجرای مطلوب، به پشتیبانی و ساز کار مناسب نیاز دارد. معاونت های آموزش عمومی و پرورشی به طور جداگانه خودشان را متولی درس هنر می دانند و اهدافشان را

یاری رساندن به یکدیگر و شکوفایی استعداد های دانش آموزان بیان می کنند. با وجود این، کمترین اهمیت، سرمایه گذاری و سازمان دهی مناسب از سوی آن ها در عرصه عمل مشاهده می شود.

در طراحی برنامه های درسی هنر، کلیه رویکردهای آموزش هنر ارزشمند است؛ ولی آنچه مهم است، مسائلی است که اجرای برنامه درسی در ساعت هنر را با مشکل مواجه می کنند. در این باره، مریبان پرورشی مدیریت و توانایی ویژه ای در ایجاد فضای یادگیری و کارگاه هنر در مدارس دارند که می تواند کمک بسیاری به بهبود کیفیت و یادگیری در ساعت درس آموزش هنر دانش آموزان باشد.

در این مطالعه، با بررسی محتوای کتاب های درسی هنر در گذشته، آشکار شد که با هدف تولید هنری به مهارت ها و اصول پایه توجه می شود؛ درباره تقویت زیبایی شناسی به ارتباط طبیعت و آثار هنری و نیز تمایلات عمیق و شخصی دانش آموزان می پردازد؛ در خصوص تاریخ هنر، آثار هنری هنرمندان را مطالعه می کند و در آشنایی با میراث فرهنگی و هنری کشور، به هنر خوشنویسی توجه ویژه ای می شود. نقد هنری هم به ایجاد فضای مسئله محوری از سوی معلم و فراهم کردن زمینه انگیزش دانش آموزان در یک محیط محرک یادگیری بستگی دارد که نشانه هایی هر چند اندک در کتاب های درسی هنر گذشته می توان پیدا کرد. اگرچه راهنمای برنامه درسی هنر تهیه نشده است، می توان به پاسخ سؤالات چستی، چرایی و چگونگی آموزش هنر به طور تلویحی دست یافت. از این رو، رویکرد حاکم بر برنامه درسی هنر در گذشته ترکیبی از رویکردهای سنتی و نظم محور است.

برنامه درسی جدید هنر، کتاب درسی دانش آموز ندارد؛ ولی از راهنمای برنامه درسی برخوردار است که به صورت نظری پاسخ سؤالات پیش گفته را می توان جست و جو کرد؛ ولی همانند برنامه درسی هنر گذشته در عمل متفاوت است. راهنمای برنامه درسی جدید هنر، چارچوب نظری را پی ریزی می کند و سایر عوامل و عناصر برنامه درسی را تحت تأثیر قرار می دهد. به عوامل و عناصر رویکرد تربیت هنری، همچون حوزه های تولید هنری و زیبایی شناسی به طور مستقیم و غیرمستقیم به حوزه های تاریخ هنر و نقد هنر اشاره شده است. توجه به حوزه های زیبایی شناسی و نقد هنری به مشارکت فعال معلم و برنامه درسی تدوین شده بستگی دارد. با توجه به محتوای کتاب های درسی هنر گذشته و راهنمای برنامه درسی جدید هنر، حوزه تاریخ هنر در برنامه درسی

گذشته شفاف تر است. در راهنمای برنامه درسی جدید هنر بر اهداف حوزه دانش، مهارت و نگرش، استقلال در هنر، جامعیت محتوایی، فعالیت دانش آموز با تفاوت های فردی، فضای یادگیری، تلفیق رشته های هنری، یادگیری مشارکتی و نظایر آن تأکید شده است که نیاز است تمام آن ها به فرصت های یادگیری در اجرای برنامه درسی تبدیل شود.

نتیجه گیری

به طور کلی منظور از انجام دادن فعالیت های هنری ارضای برخی از احتیاجات است که اگر برطرف نشود دانش آموز نوعی بی تعادلی احساس می کند؛ بنابراین، معلم در پاسخگویی به نیازهای کودکان دبستانی نقش بسزایی دارد. در فعالیت های هنری اگر علاقه، خوشحالی و نشاط، نداشتن ترس و نگرانی، کار گروهی، تشویق، احساس توانایی و موفقیت، فعالیت و کندوکاو، خلاقیت، وسایل و امکانات، مشاهده و خوب دیدن و نظایر آن به قدر کافی در محتوای برنامه های درسی آموزش هنر رعایت نشود و معلمان نیز پاسخگویی آن نباشند، نیازهای عاطفی، اجتماعی، روانی - حرکتی، فهمیدن و یادگیری و زیبایی شناسی آن ها ارضا نخواهد شد.

توصیف اطلاعات آموزشی به دست آمده از آزمون T نشان می دهد در اکثر موارد نتایج مقبول بوده است. این وضعیت حاصل اجرای برنامه های درسی هنر یا اظهار تمایل و علاقه دانش آموزان و معلمان آن هاست.

اما درباره موارد زیر اهمیت چندانی نداشته است:

- قضاوت معلمان نشان می دهد دانش آموزان کارهای هنری را با ترس و نگرانی انجام می دهند و به کارهای هنری در خارج از کلاس نمی پردازند.

- دانش آموزان و معلمان اظهار داشته اند درباره کارهای هنری شان با معلم کمتر گفت و گو می کنند.

- از نظر معلمان، دانش آموزان کمتر کارهای هنری را به صورت گروهی انجام می دهند.

- قضاوت دانش آموزان نشان می دهد معلم کمتر کتاب هنر را درس می دهد.

- دانش آموزان و معلمان اظهار داشته اند برای کارهای هنری امکانات و وسایل لازم را در اختیار ندارند.

- معلمان زن و مرد به ترتیب درباره مولفه های زیر قضاوت رضایت بخشی داشته اند:

- اصلاح، بهبود و تغییر فعالیت ها و محتوای برنامه های درسی هنر؛

- آگاهی از اهداف درس هنر؛

- آشنایی با فعالیت ها و محتوای کتاب هنر و احساس موفقیت در انجام دادن آن ها.

تحلیل و نقد کتاب های درسی هنر گذشته (از سال ۱۳۴۹ تا ۱۳۷۹) و برنامه درسی جدید هنر (از سال ۱۳۷۹ به بعد) امکان بهتر اجرای برنامه درسی هنر را فراهم می آورد. با وجود برخورداری برنامه درسی هنر گذشته از رویکردهای سنتی و نظم محور و برنامه درسی جدید هنر از رویکرد تربیت هنری، ناهمخوانی هایی بین برنامه های درسی هنر طراحی شده، اجرا شده و نتایج حاصل وجود دارد. برنامه های درسی هنر در چارچوب های خاص خودش و متناسب با رویکرد مورد نظر، ارزشمند است؛ اما همچنان درگیر مسائل اجرای برنامه درسی می باشند. از یک سو، برنامه ریزان و طراحان برنامه های درسی، مؤسسات پژوهشی، انجمن های معلمان هنر و محققان و مدرسان هنر در دانشگاه ها می توانند در تحول طراحی برنامه درسی هنر نقش داشته باشند و از سوی دیگر، مدیریت سازمان های آموزش و پرورش استان ها و مناطق آموزشی و مدیران مدارس باید هوای تازه ای را در اجرای برنامه درسی هنر بدمنند. با بررسی فعالیت ها و محتوای کتاب های درسی هنر گذشته مشاهده می شود که به هنرهای ملی و میراث فرهنگی (تاریخ هنر ایران)، مهارت ها و اصول پایه (تولید هنری)، تمایلات عمیق، پژوهشگری ها و حل مسائل شخصی دانش آموزان در خلق اثر هنری (زیبایی شناسی) و تا حدودی به مقایسه آثار هنری دانش آموزان و هنرمندان (نقد هنری) توجه شده است. با مطالعه فعالیت ها و محتوای برنامه درسی جدید هنر نیز دریافت می شود که در تدوین برنامه درسی هنر به برخی عوامل و عناصر برنامه درسی و به طور عمده به تدوین راهنمای برنامه درسی هنر، فعالیت های یادگیری دانش آموزان، تلفیق شکل های تولید هنری، آموزش های ضمن خدمت نمایندگان استان های کشور (با هدف توسعه راهنمای برنامه درسی و آموزش هنر) تأکید شده است؛ ولی همچنان اجرا نشدن مناسب برنامه درسی هنر از مسائل عمده آموزش هنر در دوره ابتدایی است. این نوشتار که بخشی از آن مقایسه و تحلیل فعالیت ها و محتوای کتاب های درسی هنر گذشته و برنامه

درسی هنر امروز است، از طریق تبیین مبانی نظری برنامه های درسی هنر و رویکردهای مبتنی بر آن و همچنین بررسی عوامل و عناصر عمده آن ها به نقد برنامه های درسی هنر می پردازد و در این باره توصیه هایی نیز عرضه می کند.

پیشنهادها

- وزارت آموزش و پرورش همان گونه که به تجهیز لوازم و وسایل مورد نیاز در آزمایشگاه علوم و کارگاه حرفه و فن در دوره راهنمایی می پردازد، درخصوص ایجاد و تجهیز کارگاه هنر در دبستان نیز اقدامات لازم را انجام دهد.
- برگزاری کلاس های آموزش ضمن خدمت یا کارگاه های آموزشی هنر برای آشنا کردن معلمان با فعالیت ها و محتوای کتاب هنر بسیار کارساز است.
- احیای فضاهای بدون استفاده در مدرسه برای به نمایش گذاشتن آثار هنری دانش آموزان نیز یکی از گام های بسیار مفید است.
- کتاب های کمک آموزشی و نشریات هنری درباره متن برنامه هنر برای معلمان تهیه شود یا خودشان بسته آموزشی مناسب تهیه کنند و در این راه تشویق شوند.
- از حاصل مطالعات و پژوهش های دیگر کشورها در جهت غنی تر کردن فعالیت ها و محتوای برنامه های درسی هنر بهره برداری اصولی به عمل آید.
- در طراحی و اجرای فعالیت ها و محتوای برنامه درسی هنر براساس نیازهای اساسی دانش آموزان (عاطفی، اجتماعی، شناختی، روانی - حرکتی و زیبایی شناسی)، به گونه ای جالب و جذاب بازنگری مداوم صورت پذیرد.
- پیشنهادها و توصیه هایی که از تحلیل فعالیت ها و محتوای برنامه های درسی قدیم و جدید هنر، به منظور توسعه اجرای برنامه درسی هنر ارائه می شود بدین قرار است:
- بخشی از ساعت پرورشی، شامل فعالیت های هنری و پرورش استعداد های دانش آموزان در رشته های مختلف هنری، مانند نمایش، موسیقی و همچنین جنبه های اجتماعی و فعالیت های خارج از کلاس و نظایر آن است. با توجه به فعالیت های هنری یاد شده می توان با راه اندازی کارگاه هنر توانایی های دانش آموزان را متناسب با رویکرد برنامه درسی جدید هنر تقویت کرد.
- دانش آموزان در برنامه درسی جدید هنر و برنامه ساعت پرورشی نیاز به فعالیت های خارج از مدرسه مانند انواع بازدید های آموزشی دارند. مربی پرورشی با توانایی های ویژه ای که دارد می تواند در تحقق این امر مؤثر باشد.
- تهیه و تدوین برنامه های درسی هنر با انواع رویکردهای آموزش هنر، همچون رویکردهای تلفیقی می تواند بهترین راهبردهای آموزش را در اختیار مربیان امور تربیتی در ساعت پرورشی و آموزگاران در ساعت هنر قرار دهد.
- ضروری است برای رشد و افزایش طراحی برنامه درسی جدید هنر دوره ابتدایی به مواردی همچون استفاده از مفاهیم دروس دیگر (مدل های برنامه درسی در فرادیدگاه برنامه درسی)، در نظر گرفتن رشته های هنری مانند خوشنویسی و عکاسی، فعالیت دانش آموزان در مکانی به نام "کارگاه هنر" و گردشگری های آموزشی توجه شود که در این خصوص مربیان تربیتی توانایی های ویژه ای در سازمان دهی بهتر آن ها می توانند داشته باشند.
- در حال حاضر، وزارت آموزش و پرورش خواهان آن است امور تربیتی و آموزشی با هدف انسجام بخشیدن به تعلیم و تربیت هنری دانش آموزان در دوره ابتدایی متحد شود که یکی از هدف های احیای امور تربیتی است. تحقق این هدف، نوآوری ای است که شکوفایی را به دنبال خواهد داشت. تأکیدی که هم اکنون بر احیای امور تربیتی وجود دارد، چنانچه با دیدگاه ها و چشم انداز های جدید، نظیر یاری رساندن به آموزش و افزایش تربیت هنری همراه باشد، از قابلیت دفاع و مشروعیت بیشتری برخوردار خواهد شد؛ زیرا با در اختیار گرفتن نیروهای جوان و هنرمند در مقام مربی امور تربیتی (نسل جدید مربیان امور تربیتی)، می توان گام های مؤثری برای تحقق بخشیدن به اهداف جدید نهاد امور تربیتی برداشت.
- اکنون که احیای معاونت پرورشی با اهداف یاری رساندن به آموزش عمومی و شکوفایی استعداد های دانش آموزان صورت می گیرد و آموزش عمومی هم به تازگی بر تقویت مشارکت جمعی و مدرسه زندگی تأکید دارد، فرصت های بسیار مناسبی برای آموزگاران و مربیان پرورشی به منظور تحقق مقاصدشان فراهم آمده است؛ برای مثال در یک کارگاه هنر در دوره ابتدایی همچون کارگاه حرفه و فن در دوره راهنمایی، مربیان هنر و فناوری در مقام مربی پرورشی می توانند یاری رسان آموزگار باشند یا مدیران متناسب با وضعیت مدارس مربی متخصص هنر را برای آموزش درس هنر به کار گیرند و آموزگار به عنوان دستیار

به وی کمک می‌کند. نقش اولیه مربی هنر و نقش ثانوی آموزگار آن است که درگیری دانش‌آموزان را با فعالیت انتخابی شان آسان‌کنند و از این رو، انتظار می‌رود امکان پیشرفت در یادگیری درس هنر و سایر دروس (مضامین و مفاهیم درسی) فراهم شود. ایجاد فضای آموزشی و پرورشی در برنامه‌های درسی هنر با استفاده از تحولات روشی و رویکردی در حوزه برنامه‌های درسی امکان‌پذیر می‌باشد.

منابع

- ۱- اسپادک، برنارد، (۱۳۶۸)، آموزش در دوران کودکی، ترجمه محمد حسین نظری نژاد، مقدمه حسین لطف آبادی، مشهد، آستان قدس رضوی.
- ۲- شکوهی، غلامحسین، (۱۳۶۳)، تعلیم و تربیت و مراحل آن، مشهد، آستان قدس رضوی.
- ۳- بارو، ساموئل، (۱۳۷۳)، انگیزش در آموزش و پرورش، ترجمه سید علی اصغر مسدّد، دانشگاه شیراز.
- ۴- رزم‌آرا، هوشیار، (۱۳۷۰)، فرهنگ روان‌شناسی، تهران، علمی.
- ۵- ربر، آرتور س.، (۱۳۶۸)، فرهنگ روان‌شناسی، تهران، رشد.
- ۶- مازلو، ابراهام اچ.، (۱۳۶۷)، انگیزه و شخصیت، ترجمه احمد رضوانی، مشهد، آستان قدس رضوی.
- ۷- هارو، آنتیاج، (۱۳۶۵)، طبقه‌بندی هدف‌های تربیتی حیطه روانی- حرکتی، ترجمه دکتر علی رضا کیامنش، تهران، انتشارات رشد.
- ۸- پروند، محمد حسن، (۱۳۷۱)، مقدمات برنامه‌ریزی آموزشی و درسی، تهران، صحیفه.
- ۹- پیاز، ژان، (۱۳۷۱)، تربیت ره به کجا می‌سپارد، ترجمه محمود منصور و پریخ دادستان، تهران، دانشگاه تهران.
- ۱۰- رمزی، واکوویاک، (۱۳۷۰)، نقاشی برای دانش‌آموزان دبستانی، ترجمه مرضیه قره‌داغی قرقشه، تهران، انتشارات بهار.
- ۱۱- شعاری نژاد، علی اکبر، (۱۳۷۳)، "روان‌شناسی رشد"، تهران، اطلاعات.
- ۱۲- راستانی، ژاله، (۱۳۷۰)، "کاردستی"، مجله رشد معلم.
- ۱۳- گابا، فلیکس، (۱۳۷۱)، "هویت ملی در تصاویر کودکان"، روزنامه همشهری.
- ۱۴- جزوه هنر، (۱۳۷۱)، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی علامه طباطبایی، تهران.
- ۱۵- شرفی، حسن؛ (۱۳۸۷)، تحلیل و نقدی بر برنامه‌های درسی هنر گذشته و وضع موجود، پژوهشکده تعلیم و تربیت.
- 16- Coleman (1966), "Academic Games", in proceeding of invitational conference , Princeton , Educational Testing Service, pp.67-75.
- 17- H. Mead (1934) Mind , Self and Society , Chicago, University of Chicago Press .